

Borbély Szilárd: A *Vanitatum vanitas* szövegvilágáról
A Kölcsey Társaság Füzetei 7., Fehérgyarmat, 1995, 162 l.

Borbély Szilárd szereti a lehetetlennek tűnő feladatok kihívását. Mert Kölcsey *Vanitatum vanitas* című nevezetes költeményéről újat mondani mostanában első pillantásra valóban lehetetlennek látszik, hiszen számos alapvető tanulmány jelent meg az utóbbi időszakban, melyek egy jó időre mintegy kimerítették a témát. Szauder József és Horváth Károly korábbi nagy elemzéseit követően Csetri Lajos, Dávidházi Péter, Kulin Ferenc, Lukácsy Sándor, Taxner-Tóth Ernő foglalkozott behatóbban a művel, új értelmezési irányokat nyitva. Borbély Szilárd ezekhez képest is egészen újszerű, rendkívül termékenynek mondható megközelítésre lelt könyvében, melynek általános módszertani hozadéka messze túlmutat a Kölcsey-vers elemzési problémáin.

A szerző bevezetőjében, majd ezt követően folyamatosan igyekszik elhárítani a mű értelmezésének eddig leggyakoribb módjait. „A versnek az életműben elfoglalt reprezentatív szerepe folytán olyan tartalmak rakódtak rá, amelyek a kor, a magyar reformkor küszöbe, a korszak problémái, szerzőjük személyes életréjtétele, a szerzői pálya utólagos értékelése és elhelyezése szempontjából hordoznak olyan többletjelentéseket, amelyek esetenként ideologikus, de mindenképp teoretikus megterhelését jelentik a konkrét szöveg világának.” (13. l.) A költemény szövege ugyanis toposz-szerűsége folytán kitartóan ellenáll a hagyományosabb szövegelemző eljárásoknak, mintegy folyamatosan kisiklik az értelmező kezei közül, s így a szövegből való kilépésre csábít, szövegen túli mozzanatokot emelve az értelmezés középpontjába. Borbély Szilárd az ilyen típusú megközelítésekkel szemben inkább mégis a szöveghez próbál közelebb lépni. „Arra szeretnék kísérletet tenni — mint írja —, hogy visszavezessem a magam számára lehetséges olvasatot abba a történetileg behatárolt olvasati módba, ame-

lyet a szöveg számára az 1820-as évek lehetővé tettek volna. Rekonstrukcióra törekszem tehát, ahol ezt csak megkísérelhetem.” (uo.) A rekonstrukció során a *Vanitatum vanitas* más szövegek hálózába illesztődik, s ezáltal eddig rejtett tartományai tárulnak fel.

Két „neves” szerző és két, a korban „irodalomalatti” hagyomány szövegei sorába állítja Borbély Szilárd Kölcsey költeményét. A Herder-párhuzamok mehökkentően nagy száma és tartalmi-hangulati súlyuk ismételtén ráirányítja a figyelmet Kölcsey (és a kor) Herder-élményére, arra, hogy időszerű az e téren tudottak újragondolása. Kisfaludy Sándor *A boldog szerelem* című dalciklusának szövegösszefüggései azonban ehhez képest is revelálóak, hiszen egy eddig számba sem vett, ráadásul egészen más körbe sorolt műről bizonyosodik így be, hogy milyen sok és mély közös vonásai vannak a *Vanitatum vanitasszal*. S ez nemcsak Kölcseyre nézve jelentős, de igen nagy mértékben hozzájárul a manapság alig-alig vizsgált Kisfaludy Sándor újraértéséhez. Hasonlóan jelentősnek mondható az irodalom alatt létező műveltség szintek bevonása a vizsgálat körébe. A prédikációs irodalom toposzkincse és retorikai szerkezete, valamint a többnyire ponyvanyomtatványok anyaga mehökkentő módon köszön vissza a Kölcsey-versben, hihetetlenül érdekes összefüggésekre vetve fényt.

Borbély Szilárd természetesen tudatában van annak (s ezt többször meg is fogalmazza), hogy eljárása „önkényes”, a végrehajtott rekonstrukció sem teljes nem lehet, sem minden szempontból adekvát. Reflexív értelmezői magatartása segíti abban, hogy elkerülje a naiv megközelítésekre oly jellemző túlfeszítettséget, a vizsgálatban rejlő lehetőségeken való túlfutást. Sőt, úgy gondolom, még a lehetőségek határáig sem akar merészkedni, a könyv egésze így sajátosan visszafogott, újszerűsége, eredményei mintegy szán-

dékosan elrejtve lapulnak meg benne. Igen jellemző például, hogy az olyan, a korszak és Kölcsey életműve szempontjából alapvető fontosságú gondolatmenet, mint például a retorikai-poétikai szemlélet felbomlásáról mondottak *Kitérő: A poézisről néhány megjegyzés* cím alatt olvasható, s a példák még szaporíthatóak lennének. Egyáltalán: a könyv szerkezete is az értelmezés elhárításának gesztusára épül, amelyben a szerző szemléletének erős szkepszise jut érvényre. A költemény értelmezéseinek áttekintését követően, mikor a saját megközelítésből adódó konzekvenciák levonása és összegzése következik, egy rövid, mintegy fél lap terjedelmű fejezetet olvashatunk *A hiábavalóság „értelmezése”* címmel, amely azonban — e címet is szójátékba oldva — az értelmezés hiábavalóságáról szól.

A könyv egésze azonban — a nyilvánvalóvá tett szerzői szkepszis ellenére is —

valamilyen módon értelmezést jelent, ez időnként a szövegbe rejtett rövid gondolatfutamok keretében explicit kifejtést is nyer. Borbély Szilárd a korabeli irodalmi beszédmód átalakulásáról értekeznek, a konvencionális-retorikus nyelvhasználat uralmának megtöréséről, pontosabban transzformációjáról, a nyitásról az egyéni nyelvhasználat és a hagyomány, a történetiség felé. Felkészültsége imponáló, otthonos mind a textológiai-filológiai módszerek, mind a modern elméleti iskolák megközelítési módjainak alkalmazása terén. A könyv nemcsak a Kölcsey-szakirodalom fontos műve, de megközelítésmódjának újdonsága folytán a szakma egésze számára is hordoz megfontoltni érdemes tanulságokat.

Debreczeni Attila

Huszár Tibor: A hatalom rejtett dimenzió
A Magyar Tudományos Tanács 1948–1949
Akadémia, Bp., 1995, 379 l.

Huszár Tibor kutatásai és publikációi magyar értelmiség kutatásban iskolateremtőek. Ha csak néhányat emelünk ki e témában megjelent munkái közül — pl. a *Cselekvő ember* (1973), *Fejezetek az értelmiség történetéből* (1977), *Erkölc és társadalom* (1983), *Nemzet, nemzettudat, értelmiség* (1984), *Mit ér a szellem ha...* (1990) —, akkor is impozáns munka áll előttünk. Az ő nevéhez kötődik továbbá a bibói életpálya kutatásának kezdete (Bibó István: *Beszélgetések. Politikai, életrajzi dokumentációk* (1989)), valamint a Bibó István: *Válogatott tanulmányok 1935–1979* (1986) szerkesztése is. A *Valóság* szerkesztőjeként (1963-tól), a folyóirat egyik meghatározó személyisége. A történeti kutatások mellett a hazai szociológiában is meghatározó személyiség. A nevéhez is köthető

„beszélgetések” műfaját felhasználva, igyekezett menteni a korábbi — főleg a két háború közötti — szellemi élet alakítóinak „tanúvallomásait” az utókor számára. A *Hatalom rejtett dimenziói* című monográfiában a közelmúlt történetét, eddig e témában hiányzó alapossággal (források, dokumentációk), az elfoglaltság mellőzésével, s a véleményalkotásnak minősítéstől való mentességével párosítja.

A könyv a Magyar Tudományos Tanács megalakulását és közel egyéves működését követi nyomon a fentmaradt levéltári dokumentumok segítségével. S a dokumentálás mindvégig meghatározó marad a történet során. A 'történet' 1948-ban kezdődik. Ami az előzményeket illeti, az 1945 utáni koalíciós kormányzás ideje alatt a magyar tudományos